

La comunitat de filosofia i pedagogia lingüística a Ludwig Wittgenstein. Coneixement tàcit, coneixement potencial i els límits del metallenguatge davant del problema de la transmissió del saber

Anna Poca*

«Quelque chose m'avertissait que le doute devait toujours être égal à la certitude, et la certitude de même nature que le doute».

Maurice Blanchot

La figura i el pensament de Wittgenstein no han estat vençuts per la producció prolíxa de la filosofia analítica que, tanmateix, el considera una de les seves ànimes fundadores, signe indubtable que la seva obra vetllava més sentit i d'una manera més subtil que el que la deriva especialitzada i especialista ha pretès llegir-hi. Bon signe. Sota la llum nova del corrent d'interpretació de la hermenèutica més recent (el llibre de Jörg Zimmerman, *Wittgensteins sprachphilosophische Hermeneutik*,¹ per exemple, és un exponent valuós i molt significatiu d'aquest gir de la filosofia del llenguatge) es dilueixen, a més a més, alguns punts nodals de l'especulació formalista («pri-

---

*Anna Poca és doctora en Filosofia i professora del Departament de didàctica de la Llengua i de la Literatura de la Universitat de Barcelona. El seu treball personal gira al voltant de l'abast i els límits de la racionalitat il·lustrada en el domini de la transmissió del saber.

- (1) Zimmerman, J. (1975) *Wittgensteins sprachphilosophische Hermeneutik*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann.
El número monogràfic de *New Literary History, A Journal of Theory and Interpretation*, (1988) John Hopkins University Press, sobre Wittgenstein, és una bona il·lustració del gir hermenèutic en la bibliografia més recent sobre la seva obra i el seu pensament, així com el treball: Frank, M. (1989) *Wittgenstein Literat und Philosoph*. Tübingen, Opuscula. Pel que fa al tema que tractem específicament, són també interessants: Gill, J.H. (1981) *Wittgenstein and Metaphor*. Washington, University Press of America.; Morawetz, T. (1978) *Wittgenstein and Knowledge. The importance of On Certainty*. Amherst, The University of Massachusetts Press.

mer» i «segon» Wittgenstein, disjunció entre pensament declaratiu i biografia), per fer-lo emergir estretament vinculat a una investigació cognitiva que no dissocia el lligam necessari entre l'actitud ètica i l'estètica, ni eludeix la qüestió de la transmissió problemàtica del coneixement, o l'experiència de la limitació expressiva. I aquestes són qüestions, justament, que l'apropen i l'agermanen a la pregunta més arcaica sobre l'origen de la pulsio simbòlica.

Un cop extret de l'empirisme reductor i confirmada la seva pertinença a l'obertura ancestral de la filosofia als problemes que vénen de fora, la seva apassionada i adelerada preocupació pel mode filosòfic metafòric, ens el fa present un altre cop amb la seva obsessió per reflexionar sobre la comprensió conceptual sense adjectius: la figura de Wittgenstein com a forma de vida i no com a lliçó, per tant. Es tracta -si provem de situar-nos davant de referents crítics ben coneguts- que la direcció de pensament considerada «última» i brillantment lúcida de Wittgenstein, encara que la seva formulació restés inacabada, l'amomenada interrogació sobre la noció de *coneixement tàcit*, és una direcció originària, central, motriu, deliberada experiència de la difícil línia fronterera entre allò que es pot dir i allò que no es pot dir. Aquesta és una obsessió que va ocupar la seva vida de pensador des del principi i va fer de la seva obra una empremta imperible de l'actualitat de la seva vida individual, més enllà de la pertinència contemporitzadora de la raó analítica. És aquesta també la interrogació que allibera el silenci, *el silenci de Wittgenstein*, a una contemplació estètica de caire platònic, o moralista, a la manera intransferible de Kierkegaard i de Schopenhauer, per exemple, dos noms de pensadors que habitualment anomenem com a fites creatives d'estils propis de vida i pensament. Ben possiblement, el mateix Wittgenstein, que es mudà de la universitat a l'escola, i de l'escola marxà al front de batalla, i encara emprengué després la construcció d'una casa per a un ésser estimat (i després, a l'inrevés: torna a començar amb tot), s'hauria sentit aconhortat amb la recuperació d'aquest valor del coneixement tàcit -atès que es va interessar primordialment per viure noblement i no pas tant per ser entès, acceptat i lloat- i amb el fet que se'l reconegui i recordi com a portador d'un enigma que no té nom, perquè és ignot i perceptible.

Tenim bones raons per inclinar-nos a pensar que ara ens seria útil aturar-nos a meditar una estona, en una pausa del soroll inacabable, que ens deia la seva investigació del coneixement silencios. Per què s'hi adelità, ell a soles, i tan persuadit del valor sense signe del silenci, quan precisament el rondà durant tota la seva vida el sacrosant significat del llenguatge, del Verb, que com ens ha estat dit, es troba a l'origen de tot allò que és humà i en el que hi ha d'humà a tots els principis.

Ara bé, a diferència de les reconsideracions especulatives habituals sobre els diferents matisos amb què la seva filosofia del llenguatge pot ser un cop i un altre revalorada per a fins diversos, el tema del coneixement silenciós reclama en el lector una altra actitud. Per endinsar-se en aquest tema no ens basta oblidar tot el que s'ha escrit sobre la vida i el pensament de Wittgenstein, o el que hom diu que s'ha fet possible en l'ordre del metallenguatge a partir del laberint sense fi d'una obra, la seva, que és alhora senzilla i opaca, material sensible de demolició per a les natures competidores i enamorades de la superioritat mundana dels arguments de superació. Perquè hom no oblida res si no és per posar en primer terme una mancança que ha de donar cabuda a una memòria encara més peremptòria. I és en aquesta diferència de fluids, memòria i oblit, per on corre el pensament com aigua alhora vivificadora i erosionadora, on ens cal esbossar sòbriament el recorregut d'una història amb la qual el pensament de Wittgenstein capgira la fatalitat de la sentència judeocristiana amb un salt al buit que no equival a una forma de mort (si per mort encara entenem -posem-nos al davant encara uns dels referents crítics més sovintejats- l'acte de posar fi a la pròpia existència i que amb aquest fet la posteritat faci seva amb desraonada obstinació la idea de fracàs).

L'experiència vital dels límits del coneixement, l'expressió de l'acció, les certeses callades, la diferència entre ignorància i no-saber, la possibilitat de la comunicació, aquestes són les qüestions que tenen ara el paper protagonista del tema essencial. Però tenim motius per advertir, com gradualment ens ho mostrarà la seva textura, que aquest tema ha de ser posat en escena a la manera impressionista de la música callada.

Nota primera: El misticisme (capgirat) de Wittgenstein

Potser l'encert més gran -i tal vegada, a desgrat- de la crítica analítica que gelosament ha embolcallat de secret i de intel·ligibilitat l'obra de Wittgenstein, sigui haver posat de relleu a la vida filosòfica de Wittgenstein una provocació global del seu pensament: la de canviar l'estil de vida propi amb la proposta de destrucció de la «il·lusió del filòsof», també anomenada «punt de vista angèlic».² És a dir, la

---

(2) L'expressió, encara que és comuna, és recollida pel treball: J. Bouveresse (1979) *Wittgenstein: la rime et la raison. Science, éthique et esthétique*. París, Minuit; cap. 1.

denúncia, constant a tots els seus escrits, del nostre costum de predicar de la cosa allò que es troba, en rigor, al món de la nostra representació,³ o l'hàbit, que no perquè és reflexiu és menys obtús, d'expressar quelcom sobre el món des d'un punt de vista que és exterior al món en què hom es troba. Amb Wittgenstein, i així fou amb els grans pensadors, la filosofia s'atorga la tasca d'una neteja i una depuració ascètiques, de tal manera que hom xifra llavors la seva dificultat màxima, segons les seves paraules, «*en una enorme dificultat d'expressió*».⁴ Més tard, haurem d'acceptar que aquesta dificultat del treball filosòfic, i en relació amb el tema que tractem, pren l'expressió predilecta d'una bella paradoxa sobre la mancança originària, la qual, al seu torn, és concebuda com a motor del pensament (creatiu).

Proposa un conegut moment del *Tractatus*: «*L'element místic no és com és el món, sinó que és*».⁵ És a dir, la pressuposició d'un món i d'un llenguatge o, fins i tot, la pressuposició única de l'existència del llenguatge, sense la qual no és possible un metallenguatge, la lògica mateixa, és allò transcendental: «*La visió del món sub specie aeterni és la seva contemplació com un tot -limitat-. Sentir el món com un tot limitat és l'element místic*»⁶. Darrera aquella «voluntat de secret», junt amb el que es considera una reflexió significativa sobre la dificultat, àdhuc la impossibilitat del metallenguatge, Wittgenstein desplaça i capgira ben palesament la idea comuna de l'experiència mística.

Ara bé, si la lògica no pressuposa res més, si està donada amb l'existència mateixa del llenguatge, ¿quina és la proposta ètica d'aquesta experiència mística anomenada lògica? Hom pot dir que en el marc general del *Tractatus*, en la seva reconeguda insistència sobre la valuosa diferència entre contingència i necessitat per apropiarse a l'expressió simbòlica justa, la lògica, com a experiència del pensament, no és exercida sinó com una vivència específica de la contradicció que és també vivència d'una ètica reductora dels modes d'investigació, de llur pluralitat, a una sola via. Bouveresse resumeix d'aquesta manera la limitació global de l'experiència de la lògica: «*És una experiència contradictòria, en un cert sentit, l'experiència de la contingència radical d'allò que és necessari i el contingut ètic d'aquesta experiència consisteix en el fet que és ella mateixa una*

---

(3) WITTGENSTEIN, L. *Philosophische Untersuchungen*, núm. 104, i *Wittgensteins Schriften* (1969) i, Frankfurt, Suhrkamp. Totes les cites de Wittgenstein, a partir d'ara, en traducció meua, les remeto a aquesta edició dels seus escrits, especificant només en cada cas de quin llibre o de quina col·lecció de notes es tracta.

(4) *Tagebücher* (1915) núm. 8.3.

(5) *Tractatus*, núm. 6.44.

(6) *Ibidem*, núm. 6.44.

interrogació que no ho és.⁷ Tots els lectors de Wittgenstein saben que l'experiència místico-lògica es pot definir a través de tres lacòniques (pseudo-) proposicions: 1. Hi ha fets, (existència d'un realitat en general que no es manifesta sinó a través de la forma de factualitat). 2. Hi ha proposicions, (és a dir, hi ha llenguatge). 3. Hi ha alguna cosa a dir.

Nota segona: en el principi era l'acció, o els límits del metallenguatge

Encara que ha esta simplificada per centenars de veus divulgadores, és també ben coneguda la presa radical de partit en el pensament de Wittgenstein sobre la qüestió de l'origen del llenguatge.

Wittgenstein s'expressa clarament quan descriu el llenguatge com un joc primitiu de reacció la complexitat de les regles del qual cal que sigui entesa, ja que s'endinsa a tots els àmbits de la nostra vida.⁸ És l'expressió fàustica d'una hipòtesi sobre l'origen del llenguatge. Wittgenstein mateix utilitza les paraules de Mefistòfil en el *Faust* de Goethe per tal d'ajustar la juguesca amb l'explicació històrica: «*Vull dir: el llenguatge és un refinament, en el principi era l'acció*».⁹ ¿On ens mena aquesta investigació de la comprensió i l'elaboració del significat del llenguatge, el sentit del qual, consegüentment, ja no pot ser buscat en la individualitat del subjecte reflexiu? Fora dels caps, fora dels caps, responen enèrgicament les *Investigacions filosòfiques*: «*Res no és més perversament equivocat que anomenar activitat mental al voler dir*».¹⁰

I en aquest punt comença també un altre tipus d'insistència. És important constatar fins a quin punt la investigació sobre el significat del llenguatge no creu en l'extracció o en la consecució d'un nou saber o coneixement *de, sobre* o *al voltant* del llenguatge. Més aviat a l'inrevés: es tracta d'entendre el que ja és manifest, «res de nou», i encara que, paradoxalment, això, el manifest, se'ns presenta, pel que sembla, com la nostra màxima dificultat de comprensió.¹¹ D'aquí que simplement dos imperatius, els que es troben expressats al conegut

---

(7) BOUVERESSE, J. *op. cit.*, pàg. 72.

(8) *Philosophische Untersuchungen*, núm. 693.

(9) *Vermischte Bemerkungen*, pàg. 493 del volum 8.

(10) *Philosophische Untersuchungen*, núm. 693.

(11) *Ibidem*, núm. 89.

final del *Tractatus*, condueixin molt senzillament -encara que només en aparença- l'única tasca filosòfica que es creu possible a partir de la reflexió lògica, la tasca filosòfica:

1. No dir sinó allò que es pot dir. Aquest imperatiu acull una contradicció bàsica i intrínseca a la pedagogia o transmissió del coneixement, que es pot formular també de la següent manera, com Wittgenstein ens mostra profusament: «*Com s'ha de contemplar aquest problema per tal que sigui resoluble?*»,¹² o bé: «*Per a una resposta que no es pot expressar, la pregunta tampoc no es pot expressar. No hi ha enigma. Si es pot fer una pregunta, també s'hi pot respondre*».¹³

2. Prescindir de les proposicions utilitzades un cop que s'ha aconseguit mitjançant el seu ajut, amb elles, la comprensió. Llençar l'escala després d'haver pujat: tornar al silenci.

És per a aquesta tasca filosòfica que hom creu possible, que Wittgenstein enuncia la sentència final del *Tractatus*: «*Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen*», literalment: «*Cal callar allò del que hom no pot parlar*», que inscriu una rúbrica ben nítida a les coordenades d'enunciació de la tasca filosòfica:

A) investigació entesa com a propòsit (estètic) de limitació de l'expressió;

B) noció de *concepte* soluble, com a eina-ficció de la comprensió que dissol d'altres conceptes-problemes;

C) noció de *certesa* com una forma de l'acció expressiva que, per diverses raons, com hem de veure, és l'altre nom del *coneixement silencios*.

Tres ràpides divagacions per aquestes coordenades d'enunciació i un excurs ens han de situar en la proximitat de la forma precisa del que Wittgenstein tenia com a expressió última de l'enigma del coneixement i de la seva transmissió.

A) La limitació de l'expressió: «*Tot el significat d'aquest llibre es pot resumir en un cert sentit de la manera següent: Tot allò que pot ser dit, es pot dir amb claredat. Aquest llibre vol, per tant, traçar uns límits al pensament, o millor, no pas al pensament sinó a l'expressió del pensament. Perquè per traçar un límit al pensament hauríem de ser capaços de pensar ambdós costats d'aquest límit, i hauríem, per consegüent, de ser capaços de pensar el que hom no pot*

---

(12) *Bemerkungen über die Farben*, núm. 11.

(13) *Tractatus*, núm. 6.5.

(14) *Ibidem*, pròleg.

pensar» .¹⁴ Aquesta consideració del pròleg del *Tractatus*, sovint negligida, manifesta una voluntat poètica que el mateix Wittgenstein no va deixar d'identificar, al seu torn, com a única possibilitat del mètode filosòfic. Cal aturar-se, tanmateix, amb cura, en la impossible traducció d'aquesta llacuna que és el *coneixement potencial*, i que el verb modal alemany *Können* expressa únivocament com a possibilitat i com a límit, i que a la nostra llengua es desdobra en «poder dir», «poder fer», «saber fer», «saber dir». Però Wittgenstein és transparent respecte a aquest punt en més d'una ocasió: «*Crec haver resumit la meva posició pel que fa a la filosofia del dir: de fet, només s'hauria de poetitzar la filosofia. Em sembla que d'això es deriva en quina mesura el meu pensament pertany al present, al futur o al passat. Ja que amb això em vaig reconèixer també com a algú que no pot dir tot el que voldria dir*» .¹⁵

B) Una noció soluble del concepte. Dues imatges ens il·lustren en clau la idea wittgensteniana del concepte com a eina-ficció de la comprensió: el mirall sense ubicació precisa («*Seria correcte dir que la nostra vida s'emmiralla als nostres conceptes? S'hi troben enmig*»)¹⁶ i la composició arquitectònica en caps xinesa («*No hi ha res més important que construir conceptes-ficció que ens ensenyin a entendre els nostres conceptes?*»)¹⁷ Aquestes dues imatges sovintegen en els escrits de Wittgenstein en la confiança, unes vegades tranquil·la, d'altres enervant, de la possibilitat d'una investigació en l'escriptura i per l'escriptura, de la lògica: «*Hom pot dir que, encara que no tenim, és clar, la seguretat de poder portar al paper tots els estats de les coses en figures, sí que estem segurs de poder figurar totes les propietats lògiques dels estats de les coses en una escriptura bidimensional*» .¹⁸ Ara bé, l'opció wittgensteniana, és sabut, aquesta opció que ens fa parlar dels seus «escrits» i no pas dels seus «llibres», és, tanmateix, la d'una escriptura asistemàtica, intermitentment interrompuda, fragmentària: «*Sobretot no preocupar-se mai pel que hem escrit abans! Començar sempre a pensar de bell nou, com si encara res no s'hagués esdevingut*» .¹⁹

C) La certesa activa. No és fàcil fer via entre la minuciosa descripció del que Wittgenstein entén per «certesa». Aquesta noció s'inscriu de ple en la seva definició del significat de terme lingüístic: «*El significat d'una paraula és el seu ús en el llenguatge*» ,²⁰ que també es pot formular a l'inrevés: «*La manera comuna d'actuar els homes*

(15) *Vermischte Bemerkungen*, pàg. 483 del volum 8.

(16) *Bemerkungen über die Farben*, núm. 302.

(17) *Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie*, núm. 19.

(18) *Tagebücher 1914-1916*, 29.9.14.

(19) *Ibidem*, 14.11.13.

(20) *Philosophische Untersuchungen*, núm. 43.

és el sistema de referència a través del qual esbrinem la interpretació d'una llengua estrangera» ,²¹ s'hi inscriu i desborda, al seu torn, aquesta definició. Però cal anar molt a poc a poc en l'execució d'aquest passatge per percebre'n la subtilesa del detall, tant o més important que el reconegut pes específic de la qüestió del dubte filosòfic.

La certesa en alguna cosa, la convicció, no es guanya, no s'adquireix, o s'aprèn. No es neix amb certesa. La certesa no es pot tractar com un *fenomen primitiu*. S'aprèn un llenguatge del dubte i la certesa que, en un sentit profund, no significa la decisió d'acceptar o no una afirmació, sinó un tipus d'acceptació que no és mai interrogada, un tipus de coneixement silenciós pel qual «*la creença i l'acció esdevenen isomòrfiques*» ,²² Però encara en veu més baixa: cal precisar en quin sentit aquesta noció de certesa cobreix en el pensament de Wittgenstein una consciència del coneixement silenciós i una experiència del saber que és saber justament perquè és callat. Perquè Wittgenstein no ha deixat de demanar-se sobre el que és l'experiència i sobre la seva expressió, sent plenament conscient de lliurar-se a l'experiment d'una interrogació que no es desmarca, en cap moment, sigui quin sigui el punt en què l'enunciador s'agita i argumenta, de la mateixa experiència: «*Penses que, amb tot, el que has de fer és teixir una tela: perquè t'estàs assegut al davant d'un teler -encara que estigui buit-, i fas els moviments de teixir*» .²³

Nota tercera: no-saber no és ignorar, sols les certes es són callades

De la certesa, l'últim escrit de Wittgenstein, recull les notes que escrigué el darrer any de la seva vida. L'últim apunt està fet dos dies abans de la seva mort, el dia 29 d'abril de 1951. La lectura d'aquestes notes és un dels testimonis més intensos de la força d'una investigació vital. Provarem de presentar els tons primordials que afaïonen la difícil qüestió de la relació existent entre la certesa i el dubte. A grans trets, hom pot dir que, tal vegada, la certesa equival a una forma molt específica del callar i el dubte a una experiència del no-saber que no és, tanmateix, la ignorància.

---

(21) *Ibidem*, núm. 206.

(22) DAVID LAN, J. «Uncertain grounds: Wittgenstein's «On Certainty» and the new literary pragmatism». *New Literary History*, op. cit., pàg. 335.

(23) *Philosophische Untersuchungen*, núm. 414.

1. Diem que estem plenament convençuts de quelcom quan tot s'adiu amb una certa hipòtesi i res no s'hi declara en contra. També quan hi ha un «acord» palès amb el món dels fets, considerem quelcom com a *evidència*.

Però hom podria dir també que allò que considerem evidència és fins i tot previ a l'elaboració del sentit i al seu esdevenir laberíntic. No pot ser sinó una pregunta infantil, lingüísticament experimentada, consegüentment, demanar-se quant de temps fa, per exemple, que la Terra existeix, sent com és la representació més primitiva que d'aquest fet tenim l'absència de començament: l'origen de la Terra és immemorial com és cert que tot canvi es produeix ja en ella.²⁴

Amb la «meva» certesa, amb el «meu» dubte, assoleixo la comprensió i la significació dels enunciatos que s'emeten a la meua comunitat. Em dic que «sé quelcom» i amb això aconsegueixo una regla comuna en estricta correspondència amb el significat del que dic.²⁵ El meu interlocutor, al mateix temps, ha de saber que «jo sé quelcom» no pas per la meua aproximació a un punt on començaria la seguretat i s'esvairien tots els dubtes, sinó perquè coneix el joc de llenguatge, la forma per la qual alguna cosa s'incorpora al nostre llenguatge comú com una certesa.

Anomenem *lògica* la descripció del conjunt d'aquests jocs de llenguatge que ens permeten establir contínuament relacions entre la certesa i el dubte. Això suposa, tanmateix, que dubtar o estar convençut d'alguna cosa estiguin fonamentats en un «saber». Més aviat, i en últim terme, la lògica no pot ser descrita: és la pràctica mateixa del llenguatge.²⁶ No hi ha un corpus diàfan dels dubtes, davant d'un altre, hipotèticament clar, de les certeses, sinó un «poder estar convençut», un «saber dubtar», encara que aquestes són, per si mateixes, expressions pleonàstiques. Hom dubta solament d'allò que sap (dubtar). Cal recordar de nou el valor de coneixement potencial que expressa el verb modal alemany *können*, intraduïble de forma unívoca a la nostra llengua; «Però, és incorrecte dir: "El nen que domina un joc del llenguatge ha de saber certes coses?" (muss Gewisses können). Si en lloc d'això, ens diguéssim: "Ha de poder fer certes coses", això seria un pleonasma, i és justament això el que jo pretenia oposar a la primera oració. Ara bé; "El nen assoleix un saber d'història natural". Això pressuposa que el nen es pot demanar com es diu aquesta planta i aquesta altra».²⁷

(24) *Ueber Gewissheit*, núms. 182, 203, 294.

(25) *Ibidem*, núms. 60-62.

(26) *Ibidem*, núm. 501.

(27) *Ibidem*, núm. 534.

2. La seguretat plena en una creença i el dubte són experiències que es troben vinculades indissocialment en el seu fonament. Es tracta d'una «forma de fer» que hem après, com l'«essència» del càlcul és el calcular mateix que hem après als nostres anys escolars. No hi ha, per tant, un fonament transcendent de la nostra certesa i del nostre dubte. Tanmateix, la dificultat més gran del treball filosòfic respecte a aquesta qüestió es xifra, un cop i un altre, a poder constatar la falta de fonament de tota certesa, a allunyar-se del poder de seducció i d'encantament de certes proposicions que ens fan pensar en el caràcter inalterable de tot dubte i de tota certesa.²⁸

3. El joc dels dubtes és sistemàtic; aquesta és una altra manera d'expressar que els dubtes pressuposen sempre la certesa. Si algú volgués dubtar de tot, per exemple, o es volgués imaginar que està absolutament equivocacat, no arribaria a dubtar o a tenir cap acord amb la humanitat, és a dir, tampoc no es podria equivocar.²⁹

I a l'inrevés: el joc sistemàtic de les certes no s'infereix d'una certesa més gran, sinó que pressuposa el dubte. Qui té raó no està per això mateix justificat. Tenir raó o estar convençut és més aviat un to de constatació de l'estat de coses que el meu interlocutor identifica com «jo sé quelcom», perquè, al seu torn, li és possible imaginar-se aquest to amb que jo afirmo alguna cosa.

Forma part del joc del dubte i de la certesa «ser assenyat», (és a dir, dubtar solament en determinades circumstàncies), el caràcter il·lícit de l'error (per això «creure» i «saber» funcionen comunament com a termes anàlegs) i la negativa a admetre que no es té raó o que no s'està segur de la negativa a admetre que no es té raó o que no s'està segur de quelcom (que, és clar, la decisió també mudable d'optar per no dubtar). L'anotació núm. 357 posa un èmfasi brillant en la dimensió abismal de la dificultat investigadora a la filosofia de Wittgenstein, una meditació que repta el joc sistemàtic del dubte-certesa: «*Hom podria dir: "jo sé" expressa l'apaivagada seguretat, no pas la que encara lluita*».³⁰

Conseqüentment, les paraules «jo sé» apareixen no allà on hi ha absència absoluta de dubte, sinó allà on l'expressió de dubte seria incompreensible. Per això, fins i tot les preguntes que l'idealista es pot fer, provant de posar en dubte les creences més habituals de la vida ordinària, sobre l'existència, per exemple, de les seves pròpies

---

(28) *Ibidem*, nùms. 46-50.

(29) *Ibidem*, núm. 156.

(30) *Ibidem*, núm. 357.

mans, no poden ser enteses si no ens demanen, simultàniament, quina mena de dubte és aquest, en el si de quin joc de llenguatge tenen cabuda aquests dubtes, i fins i tot, quan es produeix en aquest joc de dubte la falta més absoluta i definitiva de dubte que ja no fa raonable dubtar-hi més. És aquest un punt ben significatiu del Tractatus, tot enfrontant-se amb la tradició cartesiana amb una sentència de caire gairebé oriental; «*L'escepticisme no és irrefutable sinó clarament sense sentit si hom pretén de dubtar allà on hom no es pot fer cap pregunta. Perquè el dubte solament pot existir quan hi ha una pregunta; una pregunta solament quan hi ha una resposta, i aquesta, únicament, quan hom pot dir alguna cosa*».³¹

4. Les metàfores il·lustratives del joc lingüístic del dubte i de la certesa ens posen immediatament sobre la pista segura de la noció d'experiència que Wittgenstein fa servir en la seva investigació. A grans trets, i si haguéssim d'extreure un comú denominador de l'experiència del silenci i de l'acció de callar que il·lustren les seves imatges predilectes, ens hauríem de remetre a un ordre de la casuística divergent davant de la cadena «expressió-de-la-qual-habitualment-inferim-un-procés-psicològic». Callar no és un estat mental que es reflecteix en algun indret o assoleix de traduir-se en un signe. Tres exemples capitals ens orienten sobre la natura manifestativa (*Zeigen*) i no pas del dir (*Sagen*) del coneixement silenciosos:

a) La mímesi gestual: «*Saber quin aspecte té una persona: ser capaç d'imaginar-se'l —ser capaç també, però, d'imitar-lo. En imaginar-se'l per imitar-lo. I imitar-lo, ¿no és tan fort com imaginar-se'l?*»³²

b) La parla silenciosa o interior: «*Imagina't aquest joc, l'anomeno "tennis sense pilota": els jugadors es mouen en una pista de tennis justament com en el tennis, i fins i tot, tenen raquetes, però cap pilota. Cadascú reacciona davant del cop de l'altre com si, o més o menys com si, una pilota hagués causat una reacció (maniobra). El jutge, que ha de tenir "bon ull" per a aquest joc, decideix, en els casos dubtosos, si una pilota toca la xarxa, etc. Aquest joc té sovint una gran semblança amb el tennis, i és, al seu torn, fonamentalment diferent [...] Però aquí hi ha una diferència. Solament qui pot parlar, pot parlar en la seva imaginació. Perquè pertany al parlar en la imaginació que allò que hom deixa de dir en el silenci, es pugui comunicar després*».³³

(31) Tractatus, núm. 6.51.

(32) Philosophische Untersuchungen, núm. 450.

(33) Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie, núms. 854-855.

c) El coneixement d'un rostre: *«En què consisteix el fet de seguir comprensivament una frase musical? ¿Veure un rostre amb sensibilitat envers la seva expressió, veure l'expressió d'un rostre? Pensa en el comportament d'algú que dibuixa un rostre amb comprensió per la seva expressió. Pensa en el rostre, en els moviments del dibuixant —¿com s'expressa el fet que cada tret que fa sigui dictat pel rostre, i el que res del seu dibuix no sigui arbitrari, el que sigui un instrument refinat?»*.³⁴

Potser és aquesta imatge del reconeixement de l'espai d'un rostre la que més bé o amb més transparència expressa la fal·lacia de la representació de l'acció de «callar» com a estat mental que es reflecteix en una superfície inequívocament significativa, «certa» en l'ordre de dir. No debades, la idea del rostre humà com a mirall de l'ànima és paral·lela a la idea tradicional del llenguatge com a expressió d'un pensament interior, i a la de la significació com a cadena harmònica de paraules o d'unitats lingüístiques menors. Tal vegada, com a cap altra il·lustració, hom es pot observar amb claredat quin esdevenir reservat de la vida acull l'obre de Wittgenstein sota la noció de «pensament»: *«Dir que els meus pensaments els són inaccessible perquè es troben al meu interior, això és un pleonasma»*; o bé, *«Hom mira un rostre i diu: què ocorre darrera aquest rostre? Tanmateix, no s'ha de dir això. L'exterior no s'ha de considerar com una façana darrera la qual treballen les forces mentals»*.³⁵

5. El que es pot dir i el que no es pot dir, l'enigmàtica comunicació. Arribem d'aquesta manera a la forma última per la qual la tasca filosòfica es presenta, primordialment, com a «dificultat d'expressió»: la indefinible frontera entre allò que hom es pot dir i el que hom no es pot dir, el problema de la transformació del coneixement. Perquè imaginar canvis en el joc sistemàtic de la certesa i del dubte, canviar gradualment el vocabulari d'una llengua, experimentar, implica sempre que hi hagi certes coses sobre les quals hom no dubta pas. Però, ¿com explicar-se llavors la transformació

---

(34) *Vermischte Bemerkungen*, tom 8, pàg. 522.

(35) *Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie*. La proliferació d'exemples i metàfores extretes de la fisiognòmica en els textos de Wittgenstein permet parlar, com conclou M. Frank, *Wittgenstein Literat und Philosoph*, op cit., pàg. 54, d'un concepte d'estil com a 'element fisiognòmic': *«De fet, l'estil no és per si mateix significatiu, sinó més aviat un element fisiognòmic en els textos de Wittgenstein. És alhora la mà o la firma de l'individu als seus escrits i la correlació del símptoma i no pas del signe. Al Fackel de juliol de 1921 anotà Karl Kraus, a qui el mateix Wittgenstein considerava un dels seus mestres: «L'estil no és l'expressió del que hom vol dir sinó la forma del que hom és»*.

i la creació del pensament quan aquest se'ns mostra sota la forma d'un esdevenir que només fal·laçment hom podria concebre com a «dipositat» en algun lloc, o ferm com una roca no sotmesa a cap alteració, o potser sotmesa només a canvis imperceptibles que l'expressió no aconsegueix de manifestar? Wittgenstein utilitza una antiga, arcaica, imatge del pensament, la del córrer de les aigües del riu, com a bella paradoxa última: «*La mitologia es pot fer fluent de nou, el llit del riu dels pensaments es pot desplaçar. Però distingeixo entre l'agitació de l'aigua al llit del riu i el desplaçament d'aquest; tot i que no hi ha una distinció clara entre l'una cosa i l'altra.*»³⁶

Mitologia: el llit del pensament, les últimes certeses que poden tornar a fer-se fluents com a dubtes. ¿No és justament una falta, en definitiva, aquesta necessàriament imaginària falla, allò que ens assegura l'entremesclat transcórrer dels dos moviments, pensament i llenguatge, des d'una font tan desconeguda com silenciosa en el seu origen?

---

(36) *Ueber Gewissheit*, núms. 97-99.

Abstracts

A la luz de la Hermenéutica más reciente, el pensamiento de Wittgenstein emerge del ámbito reductor de la filosofía analítica para poner testimonialmente de relieve el valor del conocimiento silencioso en la reflexión sobre los límites del metalenguaje. Conocimiento silencioso y conocimiento potencial están estrechamente vinculados, en un pensamiento que se interroga sobre el origen del lenguaje sin desvincular la voluntad especulativa de la necesidad de indagar la posibilidad misma de la comunicación y de la transmisión del saber, esto es, sin desvincular tampoco su propia investigación de la inclusión de su persona en un no-saber ancestral que equivale, cuando menos, al opuesto del lenguaje, al silencio.

À la lumière de l'Herméneutique plus récente, la pensée de Wittgenstein émerge du cadre réducteur de la philosophie analytique pour mettre en relief de manière testimoniale la valeur de la connaissance silencieuse dans la réflexion sur les limites du métalangage. Connaissance silencieuse et connaissance potentielle sont étroitement liées, dans une pensée qui se pose des questions sur l'origine du langage sans détacher la volonté spéculative du besoin d'enquêter sur la transmission du savoir, c'est à dire, sans détacher non plus sa propre recherche de l'inclusion de son être dans un nonsavoir ancestral qui revient, tout au moins, à ce qui s'oppose au langage, le silence.

In the light of the latest interpretations, the thinking of Wittgenstein emerges from the minimising context of analytic philosophy to place emphasis on the value of silent knowing in reflections on the limits of metalanguage. Silent knowing and potential knowing are closely linked in a reflection on the origin of language, without separating speculative will from the need to investigate the possibility of communication and the transmission of knowledge, that is to say, without separating the investigation itself from the inclusion of its persona in an ancestral not-knowing which at least equals the opposite of language, silence.